

Wielcy mistrzowie Zakonu Niemieckiego czasów nowożytnych – szkic do nowożytnej historii Zakonu Niemieckiego (do roku 1923).

Poniższy krótki szkic dotyczący obsady urzędu wielkiego mistrza Zakonu Niemieckiego po ustąpieniu Albrechta Hohenzollerna ma na celu ukazanie zmiennych losów zakonu poprzez pryzmat kierujących tym zgromadzeniem osób. Trudne stosunki Zakonu Niemieckiego z protestanckimi, jednoczącymi się Niemcami i zacieśniające się związki z dworem austriackim od XVI do XIX wieku najczęściej uchodzą uwadze osób interesujących się historią zakonu, skupionych głównie na losach jego pruskiej gałęzi. Skutkiem tej swoistej luki czasowej w historii zgromadzenia jest następnie trudność w zrozumieniu przemian zachodzących w łonie zakonu jak i napięć, i konfliktu kulturowego pomiędzy Polakami i Niemcami w XIX wieku. Trudność tę oddaje w pełni cytata z opisu jednej z konferencji naukowych, poświęconych dziejom kościoła protestanckiego na Mazurach: "W 2025 r. mija pięćset lat od sekularyzacji Zakonu Krzyżackiego i przyjęcia wyznania protestanckiego przez ostatniego Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego Albrechta Hohenzollerna. Symbolicznym wyrazem tego wydarzenia był hołd lenny złożony w Krakowie 10 kwietnia 1525 r. królowi Zygmuntowi I Staremu. Tym samym Prusy stały się pierwszym w Europie państwem wyznania luterńskiego."¹ W tym krótkim tekście zawarte są aż trzy błędy, wynikające z panujących powszechnie przekonań opartych na utrwalonym stereotypie². Wspomniana wyżej wojna kulturowa toczyła się z bardzo wyraźnie podkreślaną i wykorzystywaną przez obie strony symboliką zakonną w tle. Jednak pozycja i rola Zakonu Niemieckiego w tym procesie pozostaje na ogół nieznana. Uwikłania w konflikty religijne doby reformacji i kontrreformacji na terenie Niemiec wpłynęły na kształt organizacyjny i losy zakonu w stopniu nie mniejszym niż silnie naświetlona i podkreślana sekularyzacja Prus i Inflant. Jednak z przyczyn politycznych i kulturowych najczęściej historia ta pozostaje nieznana dla masowego odbiorcy w Polsce. Szczególne punkty zwrotne w dziejach Zakonu Niemieckiego, związane z ograniczaniem jego działalności na terenach pozostających pod władzą protestanckich władców niemieckich, a także republikańskiej, a następnie cesarskiej Francji doprowadziły do poważnego zagrożenia likwidacją zakonu. Apogeum konfliktu krzyżacko-niemieckiego, przejawiające się fizyczną eksterminacją sióstr i braci, przypadło na czasy rządów hitlerowskich, jednak ten okres wykracza poza ramy chronologiczne niniejszego opracowania.

Na uwagę zasługuje także udział zakonu i jego przedstawicieli w wojnach z Turcją czy też powiązania rodzinne i polityczne wielkich mistrzów z polskimi rodami królewskimi. Stosunki religijne w ówczesnej Europie powodowały, że królestwo polskie i powiązany z dworem cesarskim Zakon Niemiecki często działały w politycznym i militarnym sojuszu.

Zaprezentowane w opracowaniu przedstawienia artystyczne postaci kolejnych wielkich mistrzów zostały opatrzone niezbędnymi komentarzami, wyjaśniającymi które wizerunki można traktować jako źródło do poznania historii zakonu i konkretnych postaci w zakresie ubioru, insygniów, wyposażenia, a które pozostają dziełami sztuki plastycznej, rozpatrywanymi jedynie w kontekście historii sztuki

¹ Konferencja naukowa "500-lecie Reformacji na Mazurach" w Ełku.

² Sekularyzacja zakonu krzyżackiego jako całości nigdy nie miała miejsca. Dotyczyła jedynie pruskiej i inflanckiej gałęzi oraz niektórych jednostek gałęzi niemieckiej. Albrecht Hohenzollern nie był ostatnim mistrzem zakonu, co zostało wyraźnie nakreślone w dalszej części artykułu. Hołd lenny Albrecht składał już po zrzuceniu płaszcza zakonnego jako świecki książę, a nie jako wielki mistrz zakonu. Wyznanie luterńskie przyjął oficjalnie już po złożeniu hołdu.

malarskiej. Zagadnienie to zostało wcześniej omówione w artykule poświęconym edukacyjnym walorom wystawy „Krzyżak jak malowany”.

1. Walter von Cronberg

(ur. 1477 w Kronberg im Taunus, zm. 4 kwietnia 1543 w Mergentheim) - Mistrz krajowy niemiecki zakonu krzyżackiego 1526-1543. Administrator urzędu **wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego 1527-1543**

Pochodził z rodu ubogich rycerzy. **Do zakonu krzyżackiego wstąpił w 1493 r.** Od 1499 r. pełnił urząd poborcy czynszów w komturii Mergentheim, a w 1504 r. został komturem domowym we Frankfurcie. Za czasów Albrechta Hohenzollerna był posłem krzyżackim w misjach do króla polskiego Zygmunta I Starego. W 1517 r. ufundował w ramach zakonu bractwo pobożnościowe św. Sebastiana. W 1526 r. wybrano go mistrzem krajowym niemieckim. **Z uwagi na ekskomunikę Albrechta Hohenzollerna i jego konwersję na luteranizm, Walter von Cronberg uznał się za zwierzchnika zakonu krzyżackiego.** Swoje roszczenia do tego urzędu argumentował statutami Wernera von Orseln z XIV wieku, które stanowiły, że w razie braku wielkiego mistrza jego funkcję pełni mistrz krajowy. Początkowo napotkał na opór mistrza krajowego inflanckiego Waltera von Plettenberg, który

*Autor nieznany.
Datowanie: 1527.*

również uznał się za administratora urzędu wielkiego mistrza. Do sporu włączył się jednak cesarz Karol V, który w 1529 r. uregulował sprawę dalszego zwierzchnictwa w zakonie na korzyść gałęzi niemieckiej. Od 1530 r. Walter von Cronberg całkowicie poświęcił się misji ratowania katolickiego charakteru zakonu. Nie udało mu się jednak zapobiec dalszej sekularyzacji tej organizacji w Rzeszy i łamania ślubów zakonnych przez braci rycerzy. Zmarł i pochowany został w Mergentheim.

2. Wolfgang Schutzbar Milchling

(ur. 1483 w Treis an der Lumbda, zm. 11 lutego 1566 w Mergentheim) – administrator urzędu **wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w latach 1543-1566.**

Autor: nieznany.

Datowanie: II poł. XVI w. (?)

Obecnie w: Hessen - Kassel Heritage, Kolekcja landgrafów, Löwenburg.

Wywodził się z rycerstwa Hesji. **Do zakonu krzyżackiego wstąpił w 1507 roku.** Od 1523 pełnił funkcję wójta w Marburgu. Później był komturem Griefsted. Podczas wojny chłopskiej udało mu się obronić swoją komturę przed grabieżą i zniszczeniem. W 1529 awansował na urząd komtura krajowego baliwatu heskiego. W okresie reformacji znalazł się w obozie przeciwników landgraфа heskiego Filipa Wielkodusznego, dążącego do sekularyzacji dóbr kościelnych. Poparł starania Waltera von Cronberg o prawo zwierzchnictwa nad zakonem po ekskomunikowaniu Albrechta Hohenzollerna. Stał się również jego największym sprzymierzeńcem i powiernikiem. Zastępował Cronberga w wielu wizytacjach, a także reprezentował zakon krzyżacki na sejmach Rzeszy. **Administratorem urzędu wielkiego mistrza krzyżackiego został wybrany jednogłośnie 14 kwietnia 1543.** Jako nowy zwierzchnik zakonu zacieśnił współpracę z cesarzem Karolem V oraz podjął starania o odzyskanie Prus. **W 1547 wziął udział w wojnie z Francją po stronie wojsk habsburskich.** Wszedł w ostry konflikt z protestanckim margrabią Kulmbach-Bayreuth Albrechtem Alcybiadesem (Hohenzollernem). Spór doprowadził do wojny, która zakończyła się dla Schutzbara klęską. W 1552 padł zamek Mergentheim i Wolfgang Schutzbar zmuszony był uciekać do Mainau, gdzie przez kilka lat znajdowała się jego siedziba. Trudna sytuacja w Niemczech spowodowała, że zaniedbał sprawę zwierzchnictwa nad gałęzią zakonu krzyżackiego w Inflantach. Miejscowi mistrzowie tego zakonu usamodzielnili się, a w konsekwencji nie widząc szansy dalszej pomocy z centrali w Rzeszy, ostatni z nich Gotard Kettler oddał się pod opiekę Zygmunta II Augusta i złożył mu hołd lenny. Wolfgang Schutzbar zmarł i został pochowany w Mergentheim.

3. Jerzy Hundt von Wenckheim

(ur. 1520 w Wenckheim, zm. 17 marca 1572 w Mergentheim) – administrator urzędu **wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w latach 1566-1572.**

Pochodził z rycerstwa Frankonii. **Do zakonu krzyżackiego wstąpił w roku 1544.** Początkowo pełnił służbę w Heilbronn, a w 1553 wybrano go komturem Weißenburga. Od 1558 był komturem we Frankfurcie. Przed uzyskaniem godności administratora urzędu wielkiego mistrza krótko pełnił rolę komtura krajowego baliwatu frankońskiego. Jako zwierzchnik zakonu stał się uległym sługą cesarza

Maksymiliana II. Pełnił różne funkcje na służbie Habsburgów. **W 1567 wyekspediował oddział kawalerii, który wziął udział w wojnie habsbursko-tureckiej³.** W 1570 brał udział w misji dyplomatycznej do Hiszpanii, podczas której eskortował arcyksiężną Annę, przyszłą żonę króla Filipa II Habsburga. Von Wenckheim usilnie starał się odzyskać kontrolę nad Prusami po śmierci Albrechta Hohenzollerna. Nie uzyskał jednak nic prócz cesarskiego nadania praw do lenna.

Autor: nieznany.

Datowanie: nieznane.

*Obecnie w: Muzeum Zakonu
Niemieckiego w Pałacu Mergentheim,
Bad Mergentheim.*

W sprawach wewnętrznych zakonu starał się wzmocnić dyscyplinę i usunąć z bractwa propagatorów reformacji. Dużo uwagi poświęcił również rozbudowie zamku w Mergentheim, któremu nadał cechy reprezentacyjnej rezydencji godnej siedziby wielkiego mistrza. Georg Hundt von Wenckheim zmarł i został pochowany w Mergentheim.

4. Henryk von Bobenhausen

(ur. ok. 1514, zm. 21 marca 1595) – administrator urzędu **wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w latach 1572–1590.**

Do zakonu krzyżackiego wstąpił w 1544 roku. W latach 1547–1549 zarządzał komturią w Mergentheim. Od 1549 komtur we Frankfurcie. W 1557 roku został komturem krajowym Frankonii. Od 1565 pozbawiony urzędu i zdegradowany do roli zarządcy komturii Regensburga przez Wolfganga Schutzbara. W 1566 przywrócony do łask przez administratora urzędu wielkiego mistrza Georga von Wenckheim i mianowany komturem Blumenthal. **W 1572 roku wybrany administratorem urzędu wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego.** Tolerancyjny wobec reformacji

³ W zrewidowanej pod okiem Maksymiliana III von Habsburg Regule z 1606 roku mowa o obowiązku służby na pograniczu tureckim, ciążącym na każdym wstępującym do zakonu bracie rycerzu.

przez co znalazł się w złych stosunkach z cesarzem Maksymilianem II Habsburgiem. Podejmował kroki w celu odzyskania Prus po śmierci Albrechta Hohenzollerna.

Autor: nieznany.

Datowanie: nieznane

*Obecnie w: Muzeum Zakonu Niemieckiego
w Pałacu Mergentheim, Bad Mergentheim.*

W 1585 został zmuszony przez cesarza do uznania swoim koadiutorem⁴ arcyksięcia Maksymiliana Habsburga. Pozbawiony realnej władzy w zakonie przez swojego następcę wyjechał do Weißenburga. W 1590 pod przymusem zrezygnował z urzędu. Próbował jednak do śmierci odzyskać przywileje w zakonie.

5. Maksymilian III Habsburg, zwany *der Deutschmeister*

(ur. 12 października 1558 w Wiener Neustadt, zm. 2 listopada 1618 w Wiedniu) – arcyksiążę, **wielki i niemiecki mistrz zakonu krzyżackiego w latach 1590–1618**, regent Styrii w latach 1593–1595, regent Tyrolu w latach 1612–1618.

Dzieciństwo i młodość Maksymilian III Habsburg spędził na dworze cesarskim w Wiedniu. Przygotowywany był do stanu duchownego i objęcia w przyszłości biskupstw: Münster, Bamberg i Salzbach. W latach osiemdziesiątych XVI wieku dzięki zabiegom ojca został jednak ostatecznie wyznaczony na przyszłego zwierzchnika Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie. **W 1585 roku został przyjęty do zgromadzenia** i wyznaczony koadiutorem Henryka von Bobenhausen.

Po objęciu funkcji koadiutora wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Maksymilian III Habsburg stał się faktycznym zwierzchnikiem tego zgromadzenia. Ignorował fakt, że żyje jeszcze wiekowy Henryk von Bobenhausen. Odsunął go od spraw administracyjnych i zesłał do prowincjonalnego konwentu

⁴ Koadiutor – osoba wyznaczona przez władze kościelne (lub świeckie jak w tym wypadku) do pomocy urzędnikowi wyższego stopnia, np. biskupowi diecezjalnemu. W tym wypadku wielkiemu mistrzowi. Współcześnie najczęściej koadiutorem jest biskup, który ma prawo następstwa po zmarłym lub ustępującym ordynariuszu diecezji, czyli po jego śmierci przejmuje jego obowiązki.

w Alzacji. Szybko też nie licząc się z prawem zakonnym zaczął używać insygniów wielkiego mistrza i w oficjalnej tytulaturze nazywać siebie wielkim mistrzem (*der Deutschmeister*).

Autor: Hans Henseiller, malarz niemiecki.

Datowanie: około 1590 roku.

Obecnie w: Muzeum Narodowe w Warszawie

W 1586 roku po śmierci Stefana Batorego Maksymilian III został jednym z czterech kandydatów dynastii habsburskiej do tronu polskiego. Po koronacji Zygmunta III Wazy Jan Zamoyski postanowił rozprawić się z wojskami arcyksiążęcymi i zmusić przebywającego na Górnym Śląsku Maksymiliana III Habsburga do zrzeczenia się praw do korony polskiej. Do starcia dwóch wodzów doszło 24 stycznia 1588 roku pod Byczyną. Bitwa zakończyła się klęską Habsburga. Po opuszczeniu Królestwa Polskiego wyjechał do Czech. Następnie zajął się sprawami ustrojowymi zakonu krzyżackiego. **W 1590 roku zawarł kompromis z Henrykiem von Bobenhausen i objął oficjalnie urząd wielkiego mistrza.** W 1593 roku został wyznaczony przez cesarza regentem Styrii. **Od tej pory brał udział w działaniach wojennych na terenie Bałkanów przeciwko Imperium Osmańskiemu.** Początkowo był podkomendnym Macieja Habsburga, później osobiście dowodził cesarską armią na Węgrzech i w Chorwacji. Nie odniósł żadnych znaczących zwycięstw i po sześciu latach kampanii wojennych powrócił do Niemiec. Osiadł w Mergentheim, gdzie rezydował do 1602 roku.

W 1599 roku powrócił do spraw zakonnych i przygotował reformę zgromadzenia krzyżackiego, która miała miejsce w 1606 roku. Utworzył w Mergentheim seminarium duchowne dla księży krzyżackich, równocześnie zlikwidował gałąź żeńską zgromadzenia oraz instytucje pólbraci i familiarów Zakonu.

W 1612 roku wyznaczył swoim koadiutorem Jana Eustachego von Westernach. Jednak w 1616 roku funkcję tę powierzył biskupowi Karolowi Habsburgowi.

6. Karol I Habsburg

(ur. 7 sierpnia 1590 w Grazu, zm. 28 grudnia 1624) – biskup wrocławski w latach 1608–1624.

Urodził się jako pogrobowiec. Był synem Karola Styryjskiego, arcyksięcia Austrii i Marii Anny Bawarskiej, która była siostrzenicą jego ojca. Brat królowej polskiej Anny - żony Zygmunta III.

Młodość spędził w Grazu i Judenburgu. Jako najmłodszego z rodzeństwa rodzina oddała go na wychowanie jezuitom, przeznaczając do stanu duchownego. W wieku ośmiu lat przyjął niższe święcenia kapłańskie

Autor: Justus Sustermans (flamandzki malarz i rysownik).

Datowanie: ok. 1623.

Obecnie w: Florencja, Galeria Palatynatu.

i zaczął zbierać godności kościelne. W 1602 roku został kanonikiem w Salzburgu, w 1605 roku otrzymał kanonie w Brixen i Pasawie. W 1608 został wybrany biskupem wrocławskim, a w 1613 metropolitą w Brixen. **W 1616 roku arcyksiążę Maksymilian Habsburg zaproponował mu funkcję koadiutora wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. Dzięki dyspensie papieskiej otrzymał tę godność w 1618 roku. W 1619 roku został administratorem urzędu wielkiego mistrzem zakonu krzyżackiego.** Biskup Karol I Habsburg rezydował głównie w Nysie, gdzie oddawał się swojemu ulubionemu zajęciu, jakim były polowania.

W okresie wojny trzydziestoletniej w 1619 roku zmuszony był opuścić Śląsk i udać się na wygnanie do Rzeczypospolitej, gdzie schronił się na dworze Zygmunta III Wazy. W 1622 roku wrócił na Śląsk.

Sprowadził ze sobą jezuitów i rozpoczął prześladowania protestantów. Już w roku 1622 doszło w księstwie nyskim do pierwszych procesów o czary i palenia na stosie kobiet uznanych za czarownice. **W 1624 na swojego koadiutora desygnował Karola Ferdynanda Wazę.**

W 1624 roku od króla Hiszpanii, Filipa IV otrzymał urząd wicekróla Portugalii. Zmarł na febrę w drodze do Madrytu. Pochowany został w Escorialu. Serce biskupa Karola I Habsburga (zgodnie z jego wolą wyrażoną w testamencie) złożono w ufundowanym przez niego kościele jezuickim w Nysie⁵.

⁵ Złożona szkatuła w kształcie serca z sercem Karola I znajduje się i jest dziś eksponowana pośród zabytków tzw. „skarbu nyskiego” w wieży dzwonnej nieopodal katedry nyskiej.

7. Jan Eustachy von Westernach

(ur. 16 grudnia 1545, zm. 25 października 1627 w Mergentheim) – administrator urzędu **wielkiego mistrza i mistrz krajowy niemiecki zakonu krzyżackiego w latach 1625-1627**.

Pochodził z zubożałej rodziny szlacheckiej. Wcześniej osierocony przez ojca, przez matkę został przeznaczony do stanu duchownego. **Do zakonu wstąpił w 1566 roku**. Piastował różne godności w Ellingen, Mergentheim i we Frankfurcie. Od 1585 jako komtur krajowy Frankonii służył wiernie jako prawa ręka Maksymilianowi Habsburgowi i przygotowywał go do objęcia godności wielkiego mistrza. W 1587 uczestniczył w wyprawie młodego Habsburga do Polski i brał udział w działaniach wojennych. Po klęsce wrócił do Mergentheim gdzie przeciwdziałł próbom odzyskania władzy przez Henryka von Bobenhausen. W latach 1593-1599 przebywał wraz z Maksymilianem Habsburgiem na Węgrzech i w Chorwacji. Często również posłował w tajnych misjach dworu cesarskiego. **W 1612 został**

Autor: nieznany.

Datowanie: 1780 (?)

koadiutorem wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. Jan Eustachy von Westernach jako zaufany stronnik Habsburgów zrezygnował jednak z kandydowania na najwyższy urząd w zgromadzeniu i w 1618 roku doprowadził do wyboru na wielkiego mistrza Karola Habsburga. Był jedną z najbardziej wpływowych osób w zakonie i gdy w 1624 roku biskup wrocławski zmarł, von Westernach wysunął na jego następcę Leopolda Wilhelma Habsburga. Młody wiek arcyksięcia nie pozwalał mu jednak na objęcie godności wielkiego mistrza dlatego też kapituła zdecydowała, że w takiej sytuacji **tymczasowym zwierzchnikiem zakonu zostanie Jan Eustachy von Westernach**. Wiekowy starzec zgodził się i **wybrano go na urząd 19 marca 1625 roku**. Jako zwierzchnik zakonu von Westernach musiał zmierzyć się z problemami spowodowanymi toczącą się wojną trzydziestoletnią. **Pod naciskiem cesarza przystąpił do Ligi Świętej. Marzył o wyprawie do Prus celem odzyskania tego kraju z rąk Hohenzollernów. Snuł plany przeniesienia zakonu do Chorwacji lub na Węgry.** W życiu prywatnym cechował go nepotyzm. Będąc blisko związanym z dworem Habsburgów wyjednywał od

cesarza różne przywileje i nadania dla swoich krewnych. Cenił również biżuterię, szczególnie złote łańcuchy. Zmarł jednak nagle w 1627. Pochowany został w Mergentheim.

8. Johann Kasper von Stadion

(ur. 21 grudnia 1567 w Beffort, zm. 21 listopada 1641 w Ammern) – książę Rzeszy, administrator urzędu **wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w latach 1627 - 1641**.

Pochodził ze stanu rycerskiego. Jego rodzicami byli Jan Ulryk von Stadion i Apollonia von Nanckenreuth. **Do zakonu krzyżackiego wstąpił w 1594 roku. Służył jako rycerz zakonny w kampaniach wojennych Maksymiliana III Habsburga na Bałkanach i na Węgrzech.** Od 1603 roku przebywał w Alzacji, a później był dworzaninem arcyksięcia w Innsbrucku. Od 1606 roku pełnił funkcję komtura Fryburga, od 1608 komtura Beuggen, od 1627 był komturem krajowym Alzacji.

Autor: nieznany

Datowanie: I poł. XVIII w.

Obecnie w: Sala Zakonna Pałacu Lucklum (kr. Wolfenbüttel).

W latach 1619-1624 podczas pierwszej fazy wojny trzydziestoletniej przewodniczył dworskiej radzie wojennej w Wiedniu i był doradcą Maksymiliana von Liechtenstein. Ceniony za swoje kwalifikacje szybko znalazł się w cesarskiej tajnej radzie.

30 grudnia 1627 roku z uwagi na małoletność Leopolda Wilhelma Habsburga, został wybrany zwierzchnikiem zakonu krzyżackiego. Okres jego urzędowania zbiegł się z kampanią wojenną prowadzoną w terenie Niemiec przez króla szwedzkiego, Gustawa II Adolfa. Stadion zmuszony był w tym czasie przenieść tymczasowo siedzibę władz zakonnych z Mergentheim do Tyrolu oraz pomagać w dowodzeniu armią Ferdynanda III Habsburga. **W 1634 roku uczestniczył w bitwie pod Nördlingen⁶.**

W sprawach zakonnych troszczył się o utrzymanie posiadłości krzyżackich i ich obronę. Był surowym inkwizytorem. Obawiając się wzrostu sympatii dla protestantów i protestantyzmu podjął

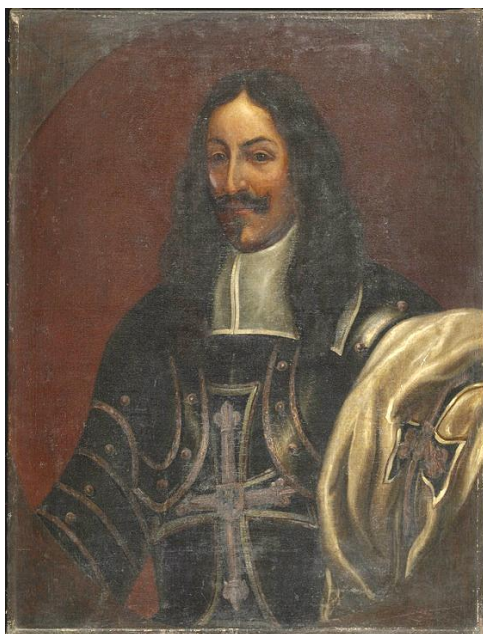
⁶ I bitwa pod Nördlingen – starcie zbrojne, które miało miejsce 6 września 1634 roku w trakcie wojny trzydziestoletniej i zakończyła się zwycięstwem oddziałów cesarsko-habsburskich nad wojskami szwedzkimi i ich protestanckimi sojusznikami z Niemiec.

środki prewencyjne. Na obszarach baliwatów i komturstw krzyżackich w Niemczech w jego czasach wzmożono procesy o czary i magię. Zmarł na apopleksję podczas przygotowań do kolejnej kampanii wojennej.

9. Leopold Wilhelm Habsburg

(ur. 5 stycznia 1614 r. w Wiener Neustadt, zm. 20 listopada 1662 r. w Wiedniu) – drugi syn cesarza rzymsko-niemieckiego Ferdynanda II Habsburga i cesarzowej Anny Marii Bawarskiej, córki księcia Bawarii - Wilhelma V z dynastii Wittelsbachów. Młodszy brat cesarza Ferdynanda III.

W 1627 roku został mianowany biskupem Halberstadt (właściwie administratorem, ze względu na brak kwalifikacji kanonicznych). **Członek zakonu krzyżackiego, w 1641 roku objął godność wielkiego mistrza.** W 1647 roku został mianowany przez króla Hiszpanii i Portugalii - Filipa IV Habsburga, namiestnikiem hiszpańskich Niderlandów. Jego głównym zadaniem była obrona posiadłości hiszpańskich w Niderlandach i zachodnich Niemczech. W 1638 roku Leopold Wilhelm został przez brata mianowany dowódcą w ofensywie przeciw wojskom szwedzkim generała Johana Banéra i został pokonany w bitwie pod Chemnitz w kwietniu 1638.

Autor: nieznany.

Datowanie: ok. 1800

Obecnie w: Hessen - Kassel Heritage, Kolekcja landgrafów, Löwenburg.

Latem 1648 roku, kiedy sytuacja była zdecydowanie niekorzystna dla Hiszpanii i cesarza, Filip IV rozkazał Leopoldowi Wilhelmowi dokonać ataku na francuskie Artois. Akcja zakończyła się klęską Hiszpanów w bitwie pod Lens 19 sierpnia 1648. W 1650 roku Leopold Wilhelm powrócił do Artois, wykorzystując zamęt we Francji związany z Frondą. Próba zdobycia fortecy Guise nie powiodła się, więc arcyksiążę szybko wycofał się. W 1652 roku Leopold Wilhelm zdobył kilka twierdz w północnej Francji.

W 1656 roku objął po Karolu Ferdynandzie Wazie biskupstwo wrocławskie.

10. Karol Józef Habsburg

(ur. 7 sierpnia 1649 w Wiedniu, zm. 27 stycznia 1664 w Linzu) – arcyksiążę, biskup wrocławski 1663–1664, biskup ołomuniecki 1663–1664, biskup pasawski 1663–1664, **koadiutor wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego 1661-1664.**

Był synem cesarza Ferdynanda III i Marii Leopoldyny. Przeznaczony do stanu duchownego w młodym wieku, wybrany został biskupem wrocławskim, biskupem ołomunieckim i biskupem pasawskim (1663).

Autor: Cornelis Sustermans (1600 Antwerpia – 1670).

Datowanie obrazu: 1653-54.

Obecnie w: Kunsthistorisches Museum w Wiedniu.

W 1661 wyznaczony został na koadiutora dla wielkiego mistrza Leopolda Wilhelma Habsburga. Z uwagi na małoletniość nie mógł wstąpić do zakonu ani sprawować funkcji biskupich.

Dopiero w 1662 w wyniku mediacji cesarza Leopolda I papież Aleksander VII udzielił dyspensy. Nie uregulowano jednak kwestii związanych z przejęciem urzędu wielkiego mistrza przez Karola Józefa Habsburga. **Gdy Leopold Wilhelm Habsburg nagle zmarł w 1662**, zakon pozostał bez wielkiego mistrza. W krytycznej sytuacji braku zwierzchnika postanowiono uznać prawa do sukcesji małoletniego Karola Józefa Habsburga i **powołano Dyrektorium**, na którego czele stanęli trzej niemieccy komturzy krajowi. **Nadzwyczajny zarząd w praktyce przejął wszystkie kompetencje i funkcjonował w zastępstwie wielkiego mistrza.**

Karol Józef Habsburg był chorowitym dzieckiem i nie odegrał znaczącej roli. W biskupstwach zastępowali go biskupi pomocniczy. Nie dożył pełnoletniości i tym samym **nigdy nie został oficjalnie wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego** oraz nie otrzymał święceń kapłańskich. Zmarł po długiej chorobie w 1664 i został pochowany w kościele kapucynów w Wiedniu.

11. Jan Kasper von Ampringen

(ur. 19 stycznia 1619 w Ampringen, zm. 9 września 1684 we Wrocławiu) – administrator urzędu **wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego 1664–1684.**

Był ostatnim męskim przedstawicielem szlacheckiego rodu von Ampringen. W młodości kształcił się u jezuitów, później został oddany na służbę cesarską do Wiednia. **Do zakonu krzyżackiego wstąpił w 1646.** Początkowo zajmował kilka mało znaczących stanowisk w Mergentheim. W 1653 awansował i objął w zarząd czeskie posiadłości zgromadzenia.

Wykazał się talentem jako ich administrator i w szybkim tempie odbudował je po zniszczeniach wojny trzydziestoletniej. Zwrócił tym uwagę wielkiego mistrza Leopolda Wilhelma Habsburga, który w 1660 uczynił go komturem krajowym Austrii. W latach **1662–1664 był członkiem Dyrektorium.** **Po śmierci Karola Józefa Habsburga wybrano go zwierzchnikiem zakonu.** **W tym samym roku poprowadził kontyngent krzyżacki w zwycięskiej bitwie pod Saint Gotthard przeciwko wojskom osmańskim.**

Bitwa była ważnym zwycięstwem sił koalicji chrześcijańskiej, które powstrzymało turecką ekspansję na podzielone terytoria Węgier. Jan Kasper Ampringen był oddanym sługą cesarza Leopolda I i zagorzałym przeciwnikiem reformacji. W latach 1673–1679 pełnił rolę namiestnika Węgier, gdzie

Autor: nieznany.

Datowanie: (?)

*Obecnie w: Muzeum Zakonu Niemieckiego
w Pałacu Mergentheim, Bad Mergentheim.*

wprowadzał niezwykle uciążliwe represje administracyjne. Wywołało to bunt, który w krótkim czasie przemienił się w węgierskie powstanie narodowe pod przywództwem Imre Thökölyego. Dodatkowo kraj nawiedziła epidemia dżumy. Zachorował również von Ampringen. Schorowanego i niemogącego ogarnąć chaosu wojny domowej gubernatora cesarz zmuszony był odwołać.

W 1682 cesarz uczynił von Ampringena starostą generalnym Śląska. Aby móc pełnić ten urząd musiał być jednym ze śląskich książąt. Cesarz podniósł więc go dożywotnio do stanu księcia na Bruntálu.

Jan Kasper von Ampringen nie nacieszył się długo nową funkcją. Osłabiony przebyłą dżumą, ponownie zapadł na zdrowiu. Zmarł 9 września 1684 rażony apopleksją. Pochowany został w Bruntálu.

12. Ludwik Antoni Pfalz-Neuburg

(ur. 9 czerwca 1660, zm. 4 maja 1694 w Liège) – książę, biskup Wormacji 1691-1694, **administrator urzędu wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w latach 1684-1694.**

Pochodził z rodu Wittelsbachów. Był synem palatyna reńskiego Filipa Wilhelma i Elżbiety Amalii księżniczki heskiej. Jego młodszym bratem był Ludwik Franciszek. **Dzięki protekcji ojca został mianowany koadiutorem administratora urzędu wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Jana von Ampringen.** Jako osoba duchowna Ludwik Antoni von Pfalz-Neuburg był kanonikiem w Kolonii i Strasburgu oraz opatem w Fécamp.

Gdy jego siostra Eleonora Magdalena, poślubiła cesarza Leopolda I zbliżył się do dworu habsburskiego. Dzięki dyspensie papieskiej został austriackim oficerem. **W 1683 brał udział w bitwach pod Wiedniem i pod Parkanami. W 1687 uczestniczył w bitwie pod Mohaczem, a w 1689 brał udział w obronie Bonn i Moguncji przeciw nacierającej armii francuskiej.**

Autor: Jan Frans van Douven (portrecista niderlandzki pracujący na dworze w Duesseldorfie)

Datowanie: około 1690 r. (portretowany miał wtedy około 30 lat)

Obecnie w: Florencja, Galeria Palatynatu.

W 1684 został po śmierci Jana Kaspra von Ampringen wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego, lecz z powodu uczestnictwa w działaniach wojennych przeciw Wielkiej Porcie urząd przyjął dopiero w 1685. W latach 1689-1690 przebywał w Hiszpanii towarzysząc jako dworzanin cesarzowej. Od 1691 ponownie zainteresował się godnościami kościelnymi i odszedł ze służby wojskowej. Został koadiutorem arcybiskupa Moguncji, a w 1693 biskupem Wormacji.

Zmarł w Liège jako ofiara zarazy. Pochowany został w kościele jezuickim w Düsseldorfie.

13. Ludwik Franciszek Pfalz-Neuburg

(ur. 24 lipca 1664 w Neuburgu, zm. 18 kwietnia 1732 we Wrocławiu) – arystokrata niemiecki, biskup wrocławski (od 1683) i książę nyski, a następnie (równocześnie) biskup Wormacji (od 1702), arcybiskup Trewiru (1716-29) i Moguncji (od 1712 do śmierci).

Pochodził z rodu Wittelsbachów. Był synem palatyna reńskiego Filipa Wilhelma i Elżbiety Amelii z Hesji-Darmstadt. Miał liczne rodzeństwo. Jego starszym bratem był Ludwik Antoni. **Siostra Jadwiga była żoną Jakuba Sobieskiego od 1691**, siostra Eleonora – żoną cesarza Leopolda I. Kariera księcia rozpoczęła się w wieku ośmiu lat, kiedy otrzymał tonsurę⁷. W następnym okresie został obdarowany różnymi urzędami. W 1678 r. przyjął święcenia kapłańskie w kościele zamkowym w Neuburgu, zanim w 1683 r. został mianowany biskupem wrocławskim. W tym samym czasie brał udział w wojnie na Węgrzech. W czerwcu 1694 r. został wybrany arcybiskupem Wormacji i tym samym awansował do rangi księcia cesarskiego. **Zaledwie miesiąc później został wybrany i intronizowany na wielkiego**

⁷ Tonsura (z łac. strzyżenie) to rytualne wygolone miejsce na czubku głowy lub całkowite ogolenie głowy, które było stosowane głównie przez mnichów i niektórych katolickich duchownych

mistrza zakonu krzyżackiego w Mergentheim. Nie złożył jednak ślubów, na co otrzymał dyspensę w 1696 roku. W czasie jego 38-letniego okresu sprawowania władzy wielkiego mistrza miało miejsce moderowanie rejestru cesarskiego na rzecz zakonu krzyżackiego w wyniku wojny o sukcesję westfalską, a także czynił starania o zachowanie praw do ziem pruskich utraconych od 1525 r. nawet po koronacji elektora brandenburskiego na króla Prus. W trakcie pokoju w Rijswijk udało mu się odzyskać terytoria zakonu na lewym brzegu Renu.

Autor: nieznany

Datowanie: 1694-96 (?)

*Obecnie w: Muzeum Zakonu Niemieckiego
w Pałacu Mergentheim, Bad Mergentheim.*

W 1729 roku Franciszek Ludwik został wybrany księciem-biskupem Moguncji. Unia dwóch tytułów elektorskich nie odpowiadała jednak prawu cesarskiemu, ani nie była zgodna z prawem kanonicznym, w związku z czym musiał on zrzec się elektoratu Trewiru. Urząd Księcia-Biskupa Moguncji związany był z ważniejszym stanowiskiem Kanclerza Rzeszy w Kolegium Elektorów.

Przypisuje mu się zatrzymanie fali procesów o czary, które w XVII wieku na terenie księstwa nyskiego pociągnęły za sobą śmierć ponad 250 kobiet i dziewczynek uznanych za czarownice i spalonych na stosie. Wprowadził też liczne reformy w celu poprawy położenia najuboższych warstw społeczeństwa. W 1684 został starostą generalnym Śląska. Z funkcji tej zrezygnował w 1719. Pochowany został w katedrze wrocławskiej w Kaplicy Elektorskiej, przez siebie ufundowanej.

14. Klemens August Ferdynand Wittelsbach

(ur. 17 sierpnia 1700 w Brukseli, zm. 6 lutego 1761 w Ehrenbreitstein) – książę bawarski, książę-elektor Kolonii, arcykanclerz Włoch, arcybiskup Kolonii w latach 1723-1761, biskup Ratyzbony, Münster, Paderborn, Hildesheim, Osnabrück. **Wielki mistrz zakonu krzyżackiego 1732-1761.**

Pochodził z rodu Wittelsbachów. **Był synem księcia elektora Bawarii Maksymiliana II Emanuela i Teresy Kunegundy z Sobieskich.** Jego dziadkami byli: książę-elektor Bawarii Ferdynand Maria Wittelsbach i Henrietta Adelajda Sabaudzka oraz **król Polski Jan III Sobieski i Maria Kazimiera d'Arquien.**

Od najmłodszych lat przeznaczony do kariery duchownej. Studiował w Rzymie. W 1715 został koadiutorem biskupa w Ratyzbonie, a w roku następnym ordynariuszem tej diecezji. W 1719 otrzymał biskupstwa w Paderborn i w Münster. W listopadzie 1723 sięgnął po jedną z najbardziej prestiżowych godności kościelnych w Rzeszy, tytuł arcybiskupa Kolonii. Tym samym wszedł do grona elektorów mających wpływ na obsadę tronu cesarskiego. Nie będąc usatysfakcjonowanym do końca stanem posiadania beneficjów kościelnych postarał się jeszcze o dwa biskupstwa: w Hildesheim (1724) i w Osnabrück (1728).

Autor: nieznany.

Datowanie: XVIII w.

Obecnie w: Galeria zamku Meersburg.

W 1732 bezskutecznie zabiegał o najbardziej zaszczytny tytuł arcybiskupa Moguncji. **Po Franciszku Ludwiku Pfalz-Neuburg udało mu się odziedziczyć jednak tylko tytuł wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego, który jako rekompensatę otrzymał dzięki protekcji cesarza Karola VI.**

Podczas wojny sukcesyjnej polskiej opowiedział się po stronie Francji, pozwalając przejść jej wojskom przez swoje terytoria. W czasie wojny sukcesyjnej austriackiej wspierał swojego brata w staraniach o koronę cesarską i lawirował między dworami europejskimi, aby tylko pomóc rodowi Wittelsbachów w przyjęciu tej godności. Gdy sukces został osiągnięty koronował Karola VII we Frankfurcie nad Menem.

Klemens August Wittelsbach rezydował głównie w Bonn, gdzie utrzymywał ogromny dwór. Otaczał się przepychem, ufundował kilka wspaniałych rezydencji i pałaców. Trwonił wielkie sumy pieniędzy na: utrzymanie metres, polowania, zakupy wyszukanych strojów. Miał kaprys do urządzania wspaniałych barokowych ceremonii kościelnych, które onieśmiały wiernych swoim przepychem.

Zmarł nagle 6 lutego 1761 na zamku Ehrenbreitstein. Pochowany został w katedrze w Kolonii.

15. Karol Aleksander Lotaryński

(ur. 12 grudnia 1712 w Lunéville, zm. 4 lipca 1780 w Tervueren) – książę Lotaryngii i Baru, austriacki marszałek polny, namiestnik Niderlandów Austriackich w latach 1744-1780, **wielki mistrz zakonu krzyżackiego w latach 1761–1780**, syn Leopolda Józefa Lotaryńskiego i Elżbiety Charlotty Burbon-Orleańskiej, młodszy brat cesarza Franciszka I Lotaryńskiego.

Pochodził z alzackiej dynastii Vaudémont rządzącej księstwem Lotaryngii i Baru od XV wieku. Od najmłodszych lat przygotowywany był do kariery wojskowej. W 1736 roku osiadł w Wiedniu i wstąpił na służbę do armii austriackiej. **W latach 1737-1738 walczył w wojnie z Turcją. 22 listopada 1740 roku został awansowany na stopień marszałka polnego. Później uczestniczył w wojnie z Królestwem Prus.** Był głównodowodzącym wojsk cesarskich i austriackich w wielu bitwach podczas wojen śląskich m.in.: pod Chotusicami, pod Dobromierzem i pod Pragą. 7 stycznia 1744 roku ożenił się z Marią Anną Habsburg, młodszą siostrą cesarzowej Marii Teresy. Od 1744 roku pełnił funkcję Namiestnika Niderlandów, rezydował przez pewien czas w Brukseli, a później dowodził armią

Autor: nieznany (szkoła niemiecka).

Datowanie: 1750-1799.

Obecnie w: kolekcja prywatna.

cesarską nad Renem.

Klęska pod Hohenfriedberg w 1745 roku zmusiła dwór do odwołania go ze stanowiska. Powrócił do Wiednia, ale został ponownie przywrócony na dowódcę armii w Niderlandach. W 1746 roku poniósł kolejną wielką klęskę pod Roucoux, która zadecydowała o jego dymisji.

Na pole bitwy powrócił dopiero w latach 50. XVIII wieku. 6 maja 1757 roku poniósł klęskę pod Pragą, ale w listopadzie 1757 roku udało mu się zdobyć Wrocław. W grudniu 1757 roku po klęsce w bitwie pod Lutynią ostatecznie pożegnał się z karierą wojskową. Został odwołany ze wszystkich zajmowanych stanowisk i powrócił do Belgii, gdzie okazał się być rozsądnym gospodarzem.

W 1761 roku kapituła generalna zakonu krzyżackiego wybrała go swoim wielkim mistrzem. Gdy

w 1761 roku zmarł wielki mistrz zakonu krzyżackiego Klemens August Bawarski, był jedynym

kandydatem na wielkiego mistrza, który miał szansę, a także miał poparcie Wiednia. **4 maja 1761**

roku został jednogłośnie wybrany przez Wielką Kapitułę w Mergentheim na 52. wielkiego mistrza.

Ponieważ nie był jeszcze członkiem zakonu, został zwolniony z roku próbnego nowicjatu, pasowany na rycerza i intronizowany następnego dnia w kościele zamkowym w Mergentheim. Pozostałe ordery musiał teraz zwrócić, zgodnie z Regułą zakonu.

Osobiście zajmował się sprawami zakonu, zwłaszcza restrukturyzacją finansów i co tydzień zwoływał Tajną Konferencję. **Na Wielkiej Kapitułe w 1769 r. wybrał swojego siostrzeńca Maksymiliana**

Franciszka Habsburga na koadiutora i 9 lipca 1770 r. w kościele augustianów w Wiedniu nadał mu tytuł szlachecki. Oszczędny książę wyznaczył w testamencie swojego następcę na jedynego spadkobiercę i pozostawił mu 580 000 guldenów.

Urząd wielkiego mistrza nie był bynajmniej głównym zmartwieniem bon vivanta i znawcy wykwiśniętej sztuki, ale raczej dodatkowym zabezpieczeniem dla niego, jako cesarskiego księcia z możliwością wpływów, z pomocą Wiednia. Jego polityka była w pełni zintegrowana z intencjami Izby Arcybiskupiej, a jednocześnie służyła działaniom stabilizacyjnym i wysiłkom naprawczym zakonu jako korporacji szlacheckiej oraz podrzędnego majątku cesarskiego i okręgowego. W czasie sprawowania urzędu odwiedzał siedzibę zakonu tylko w latach 1761, 1764 i 1765, dzięki czemu zawsze prowadził oficjalne interesy z Brukseli. Doskonale zdawał sobie sprawę ze swoich zobowiązań wobec zakonu i uchodził za surowego, lecz ugodowego. Pozostał wielkim mistrzem aż do śmierci w 1780 roku. Jako zwierzchnik tej kongregacji przyczynił się do utworzenia szpitala dla weteranów wojennych Carolinum, wsparł też kilka fundacji kościelnych.

Był żonaty tylko raz. Z małżeństwa z Marią Anną Habsburg urodziło mu się jedno dziecko, które zmarło 16 grudnia 1744 roku wraz z matką. Karol Aleksander Lotaryński pochowany został w Nancy.

16. Maksymilian Franciszek Ksawery Habsburg-Lotaryński

(ur. 8 grudnia 1756 w Wiedniu, zm. 26 lipca 1801 w Hetzendorf) – arcyksiążę, arcybiskup elektor Kolonii 1784-1801, **wielki mistrz zakonu krzyżackiego 1780-1801.**

Najmłodszy z synów cesarza Franciszka I i Marii Teresy. Przeznaczony do stanu duchownego. Był arcybiskupem Kolonii i biskupem Münster. **W 1769 uczyniony koadiutorem wielkiego mistrza krzyżackiego Karola Aleksandra Lotaryńskiego, od 1780 wielki mistrz zakonu krzyżackiego.** Reformator zakonu krzyżackiego, który zamierzał przekształcić organizację w katolicki instytut. Biurokrata i tytan pracy, przedstawiciel ducha Oświecenia. Mecenasek kultury i sztuki. Pochowany w kościele kapucynów w Wiedniu.

Autor: Anton Maron.

Datowanie: 1780-1784

Obecnie w: Galeria Marii Antoniny, Pałac w Wersalu.

17. Karol Ludwik Jan Habsburg

(ur. 5 września 1771 we Florencji, zm. 30 kwietnia 1847 w Wiedniu) – arcyksiążę austriacki, książę cieszyński; teoretyk wojskowości; generał armii austriackiej w latach 1793–1800, od 1801 marszałek polny, generalissimus; w latach 1801–1805 minister wojny i marynarki wojennej, przewodniczący sztabu generalnego.

Autor: nieznanym.

Datowanie: 1801-1804.

Obecnie w: kolekcja prywatna.

Był synem wielkiego księcia toskańskiego, późniejszego cesarza Leopolda II i Marii Ludwiki Burbon, księżniczki hiszpańskiej. W 1791 roku został adoptowany przez swą ciotkę arcyksiężną Marię Krystynę oraz jej męża Alberta Sasko-Cieszyńskiego. Przybrany ojciec zadbał o wojskowe wykształcenie Karola, dzięki czemu ten szybko awansował na kolejne stopnie oficerskie. W 1793 został mianowany generałem-majorem i namiestnikiem Niderlandów. Od 1796 roku bezpośrednio dowodził oddziałami frontowymi (m.in. we Włoszech i Niemczech) oraz pełnił ważne funkcje wojskowe i państwowe.

W 1801 Maksymilian Franciszek Habsburg ustanowił go koadiutorem wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego, w kilka miesięcy później kapituła zakonu wybrała go na wielkiego mistrza. Nie potrafiąc pogodzić funkcji wojskowych z administracją zgromadzeniem, wyznaczył swoim koadiutorem młodszego brata Antoniego Wiktora Habsburga. W 1804 zrzekł się godności wielkiego mistrza i wystąpił z zakonu.

Jako dowódca wojsk cesarskich zwyciężył Napoleona w bitwie pod Aspern-Essling (21-22.V.1809), ale już kilka tygodni później odniósł dotkliwą porażkę w bitwie pod Wagram (5-6 VII 1809), w której został ranny. Po przegranej bitwie podpisał z Napoleonem rozejm, czego nie skonsultował ze swym bratem, cesarzem Franciszkiem I. Za ten czyn został odwołany ze stanowiska i odszedł z armii, do której powrócił tylko na kilka miesięcy w 1815 roku.

Jako właściciel księstwa cieszyńskiego, które odziedziczył po przybranych rodzicach, był jednym z najzamożniejszych Habsburgów. Kładł nacisk na rozwój rolnictwa i przemysłu w księstwie. Zlecił budowę tzw. nowego zamku w Cieszynie i budowę cieszyńskiego browaru zamkowego (1846). Nabył też w 1838 roku państwo żywieckie, które włączył do dóbr Komory Cieszyńskiej. W 1822 r. odziedziczył po swym przybranym ojcu majątek w położonym ówczynie na terytorium Wolnego Miasta Krakowa Chrzanowie.

18. Antoni Wiktor Józef Habsburg

(ur. 31 sierpnia 1779 we Florencji, zm. 2 kwietnia 1835 w Wiedniu) – arcyksiążę, **wielki mistrz zakonu krzyżackiego w latach 1804–1835**, wicekról lombardzko-wenecki w latach 1816–1818.

Był ósmym synem cesarza Leopolda II Habsburga i Marii Ludwiki Burbon, księżniczki hiszpańskiej. Od młodych lat przygotowywany do kariery wojskowej, z której zrezygnował w 1801 roku dla stanu duchownego. W latach 1801–1803 był biskupem w Münster i arcybiskupem w Kolonii. **W 1803 roku został wyznaczony przez starszego brata Karola Ludwika Habsburga koadiutorem wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. 1 lipca 1804 roku bez większych przeszkód objął zwierzchnictwo nad tą kongregacją. Powiadomił o tym wydarzeniu wszystkich znaczących monarchów europejskich.**

Autor: Anton Einsle (1801–1871), austriacki malarz, portrecista.

Datowanie: I ćw. XIX w.

Obecnie w: kolekcja prywatna.

Czas urzędowania Antoniego Wiktora Habsburga na stanowisku wielkiego mistrza nie był najszczęśliwszy dla zakonu krzyżackiego. **Organizacja ta nieodwracalnie utraciła w czasie wojen napoleońskich większość swoich posiadłości w Niemczech i stała się całkowicie uzależniona od Domu Habsbursko-Lotaryńskiego. W 1817 roku po zakończeniu Kongresu wiedeńskiego zwrócono krzyżakom część ich dóbr w południowym Tyrolu.** Liczba członków zgromadzenia była niewielka. Brak utraconych seminariów nie sprzyjał wzrostowi powołań.

Wielki mistrz prawie wcale nie zajmował się sprawami zakonu, którego **centrala od 1804 roku mieściła się w Wiedniu**. Poświęcał się natomiast działalności w instytucjach gospodarczych i związkach kulturalnych. Był członkiem Towarzystwa Rolniczego i Towarzystwa Miłośników Muzyki. Interesował się botaniką. Zainicjował powstanie wielu ogrodów botanicznych. Pochowany jest w kościele Kapucynów w Wiedniu.

19. Maksymilian Józef Habsburg-Este

(ur. 14 lipca 1782, w Modenie – zm. 1 czerwca 1863, w zamku Ebenzweier, w Altmünster am Traunsee) – arcyksiążę austriacki, **wielki mistrz zakonu krzyżackiego w latach 1835-1863**.

Arcyksiążę Maksymilian urodził się 14 lipca 1782 roku i pochodził z bocznej linii Habsburgów. Był czwartym synem Ferdynanda Habsburga i Marii Beatrice d'Este, córki Ercole III d'Este. Jego starszym bratem był Franciszek IV, książę Modeny. Młodość spędził w Monzy skąd zmuszony został wraz z

*Autor: Franz Eybl (1806-1880) malarz, litograf, portrecista austriacki.
Datowanie: II ćwierć XIX wieku.*

rodziną do ucieczki przed nacierającymi wojskami francuskimi. Przeznaczony do służby wojskowej rozpoczął służbę w armii austriackiej. **Dał się poznać jako zdolny inżynier o specjalności fortyfikacja wojskowa.** Zaczął opracowywać różne, nieraz fantastyczne projekty fortyfikacji, m.in. w Linzu, Wiedniu, Weronie czy na wyspie Sant'Erasmo pod Wenecją polecał wznosić murowane forty artyleryjskie, które nazywano później wieżami maksymiliańskimi. **Brał udział w walkach z Francuzami na terenie Górnych Włoch. W 1807 roku awansował na stopień marszałka piechoty. W 1809 roku dowodził obroną Wiednia.**

Maksymilian wstąpił do zakonu krzyżackiego w 1801 roku. Odbył nowicjat i w 1805 roku został komturem krajowym Frankonii. **Wielkim i niemieckim mistrzem zakonu został w kwietniu 1835 roku** po śmierci swego poprzednika arcyksięcia Antoniego Wiktora. **Dokonał wielu ważnych zamian w życiu zgromadzenia. W 1839 roku przyczynił się do przyjęcia nowych Statutów, które zapewniły wpływ dynastii habsburskiej. Dzięki niemu przywrócony został katolicki charakter zgromadzenia. Działania Maksymiliana przysporzyły zakonowi nowych nowicjuszy.** Arcyksiążę wspomagał finansowo Jezuitów, Siostry Miłosierdzia czy Redemptorystów.

20. Wilhelm Franciszek Karol Habsburg

(ur. 21 kwietnia 1827 w Wiedniu, zm. 29 lipca 1894 w Weikersdorf) – arcyksiążę, zbrojmistrz polny cesarskiej i królewskiej Armii, **wielki i niemiecki mistrz zakonu krzyżackiego w latach 1863-1894.**

Arcyksiążę Wilhelm urodził się 21 kwietnia 1827 roku w Wiedniu. Był synem arcyksięcia Karola Ludwika Habsburga i Henrietty von Nassau-Weilburg. Od wczesnej młodości interesował się wojskiem, zwłaszcza artylerią. 29 kwietnia 1847 awansował na generała majora. **Uczestniczył w wielu bitwach m.in: pod Solferino (1859) i pod Sadową (1866).** W 1860 roku został dowódcą artylerii polowej armii królestwa lombardzko-weneckiego, a w 1862 roku komendantem oddziałów

zgrupowania Mainz. 7 marca 1853 został mianowany na stopień marszałka polnego porucznika, a 4 stycznia 1867 na stopień zbrojmistrza polnego. W 1866 był przewodniczącym konferencji szefów

Autor: Theodor Mayerhofer (malarz austriacki 1855-1941)

Datowanie: II poł. XIX w. do 1894.

sekcji Naczelnej Komendy Armii (niem. vorsitzender bei den konferenzen der sections chefs).

W latach 1867–1894 był generalnym inspektorem artylerii.

Od października 1845 był członkiem zakonu krzyżackiego. Po odbyciu nowicjatu w 1846 złożył śluby zakonne. Wybrano go na koadiutora wielkiego mistrza. Od 1863 został po śmierci arcyksięcia Maksymiliana zwierzchnikiem zakonu. Po objęciu urzędu propagował organizowanie krzyżackich szpitali polowych przy armii austriackiej oraz organizował instytucję tzw. marianów, stowarzyszenia świeckich i honorowych członków zakonu krzyżackiego. Dbał przy pomocy wysokich rangą protegowanych o pozyskiwanie środków finansowych dla zakonu. Jako wielki mistrz kontynuował przemiany, które zapoczątkował jego poprzednik. Istniejące już konwenty otrzymywały własną regułę. Powstawały też nowe domy zakonne.

Był wielkim zwolennikiem idei rozwoju Heeresgeschichtliches Museum w Wiedniu. Po utworzeniu w 1885 roku pod patronatem arcyksięcia Rudolfa komisji czuwającej nad rozwojem placówki odpowiadał za upiększanie jej kolekcji militariów.

W życiu prywatnym pomimo ślubów zakonnych żył wystawnie i poświęcał się życiu towarzyskiemu.

Grał na giełdzie, co przynosiło mu znaczne dochody. Uwielbiał bale i jazdę konną. **Mieszkał poza konwentem w wybudowanym specjalnie dla niego w latach 1864–1867 pałacu pod Wiedniem.**

W trakcie służby wojskowej zgromadził arcyksiążę większość odznaczeń monarchii habsburskiej. Utrzymywał się z inwestycji na giełdzie i ze sprzedaży papierów wartościowych. Jego pasją były przepych i konie. W kręgach dworskich uchodził za kobieciarza. Jego zachowanie było przyczyną wielu komentarzy i plotek.

W lipcu 1894 roku arcyksiążę Wilhelm podczas jednej z przejażdżek próbował przyzwyczaić swego konia do odgłosów nowo powstałej wersji pociągu. Jeździł wzdłuż trasy przejazdu. Koń spłoszył się i doszło do upadku. W jego wyniku arcyksiążę został ciężko ranny. Zmarł tego samego dnia w pobliskiej willi. Pochowany jest w kościele kapucynów w Wiedniu.

21. Eugeniusz Ferdynand „Erzi” Habsburg

(ur. 21 maja 1863 w Groß Seelowitz, zm. 30 grudnia 1954 w Merano) – arcyksiążę austriacki, marszałek polny cesarskiej i królewskiej Armii, **wielki i niemiecki mistrz zakonu krzyżackiego w latach 1894-1923.**

Był najmłodszym synem arcyksięcia Karola Ferdynanda z linii Habsburgów cieszyńskich i arcyksiężnej Elżbiety Marii, córki Józefa Antoniego Habsburga, palatyna Węgier.

W młodości studiował historię sztuki, uczył się też stolarstwa. Poświęcił się jednak karierze wojskowej. W 1877 został oficerem w regimencie tyrolskich strzelców, podjął naukę w szkole wojskowej w Wiener Neustadt. **Po ukończeniu edukacji został przyjęty w 1884 do zakonu krzyżackiego. W 1887 został pasowany na rycerza i ogłoszony koadiutorem wielkiego mistrza.** Piął się po szczeblach kariery wojskowej w Austro-Węgrzech. W 1891 został pułkownikiem 13 pułku huzarów. **W 1894 po śmierci Wilhelma Habsburga został wielkim i niemieckim mistrzem zakonu krzyżackiego.** Jako zwierzchnik zgromadzenia dużo podróżował po Europie reprezentując cesarza Franciszka Józefa I i Dom Habsbursko-Lotaryński. W 1896 uczestniczył w Moskwie w uroczystościach koronacyjnych Mikołaja II Romanowa. Wizytował też podległe mu baliwaty i komturie.

Autor: nieznanym.

Datowanie: I ćw. XX w.

Obecnie w: Zamek Hohenwerfen, Austria.

W przededniu wybuchu I wojny światowej Eugeniusz Ferdynand Habsburg był generałem kawalerii i komendantem obrony Tyrolu. Gdy rozpoczęły się działania wojenne, został awansowany na dowódcę 5 Armii, która walczyła na Bałkanach. Później został przeniesiony na front włoski, gdzie odegrał ważną rolę w bitwie pod Caporetto. W 1916 został awansowany na marszałka polnego.

Jako wielki mistrz zakonu krzyżackiego organizował szpitale polowe i lazarety, w których postugę pełniły krzyżackie siostry zakonne oraz bracia-kapelani.

W 1918 po upadku monarchii austro-węgierskiej Eugeniusz Ferdynand Habsburg został zdymisjonowany z zajmowanych stanowisk przez nowy rząd Austrii. Obawiając się o dalsze istnienie zakonu krzyżackiego i jego niepewną sytuację jako silnie związanego z dynastią habsburską postanowił zrezygnować z urzędu wielkiego mistrza. **Na swojego następcę wyznaczył biskupa Norberta Kleina z Brna, którego uczynił nieoficjalnie swoim koadiutorem. W 1923 zrezygnował ze zwierzchnictwa nad zakonem krzyżackim.** Zamieszkał w Szwajcarii, początkowo w Lucernie, później w Bazylei, w 1934 powrócił jednak do Austrii. Osiadł w Gumpoldskirchen, a od 1938 w Wiedniu. Po II wojnie światowej mieszkał pod Innsbruckiem.

Zmarł 30 grudnia 1954 r. podczas pobytu w sanatorium w Merano. Pochowany został w kościele św. Jakuba w Innsbrucku.